

Ewa Pałka

**KIERUNKI ROZWOJU POZAROLNICZEJ DZIAŁALNOŚCI
NA OBSZARACH WIEJSKICH W POLSCE**

***THE DIRECTIONS OF DEVELOPMENT
OF NON-AGRICULTURAL ECONOMIC ACTIVITIES
IN RURAL AREAS IN POLAND***

Streszczenie

Pozarolnicza działalność gospodarcza prowadzona na obszarach wiejskich jest uważana za niezbędną do rozwoju gospodarczego tych terenów. Ma ona istotne znaczenie dla gospodarstw rolnych działających szczególnie na terenach o mniej korzystnych warunkach dla produkcji rolnej.

W opracowaniu przedstawiono analizę rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej w indywidualnych gospodarstwach rolnych. Rozważania dotyczą identyfikacji głównych czynników sprzyjających rozwojowi tej działalności gospodarczej. Badania wykazują wpływ pozarolniczej aktywności gospodarstw rolnych na ich sytuację dochodową i kondycję finansową gmin. Ogólne wnioski wynikające z analizy literatury przedmiotu i dostępnej bazy danych statystycznych zweryfikowano wynikami badań terenowych wykonanych w wybranych jednostkach administracyjnych. W pracy wskazano główne, możliwe kierunki rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej w gospodarstwach rolnych.

Słowa kluczowe: pozarolnicza działalność, obszary wiejskie, kierunki rozwoju

Summary

Non-agricultural activities carried out in rural areas are thought to be indispensable for their economic development. They are especially important to those farms that are situated in areas with unfavourable farming conditions.

The article presents an analysis of the development of non-agricultural activities in private farming. The analysis was designed to identify the main factors stimulating non-agricultural economic activities. Empirical research showed that non-agricultural activity in private farming influences the profitability of

private farming and the income situation of communes. The greatest development of non-agricultural economic activity has been observed in city hinterland areas and has first and foremost involved the services sector and trade. In this research the main possible directions of development of non-agricultural activity were shown.

Key word: non-agricultural activity, rural areas, directions of development

WSTĘP

Współcześnie najważniejszym kierunkiem rozwoju obszarów wiejskich jest wzrost ich gospodarczej różnorodności. Zachodzić to może przede wszystkim poprzez wzbogacanie struktury funkcjonalnej, tj. rozwijanie nowych funkcji społeczno-gospodarczych. Od początku lat 90. w wyniku między innymi przemian ekonomicznych, które objęły Polskę, rolnictwo stało się coraz mniej dochodową formą działalności gospodarczej. Oczywiście stało się zagospodarowanie istniejących nadwyżek siły roboczej na wsi, co może przyczynić się do aktywizacji gospodarczej obszarów wiejskich.

Warunkiem rozwoju obszarów wiejskich jest konieczność zróżnicowania ich struktury gospodarczej poprzez rozwój wszelkich form przedsiębiorczości prowadzących do tworzenia nowych miejsc pracy, a więc i rozszerzenie źródeł dochodów ludności. Współcześnie wielofunkcyjność obszarów wiejskich jest głównym postulatem w planach zagospodarowania przestrzennego, strategiach rozwoju, studiach i prognozach rozwojowych dotyczących wsi. Spośród różnorodnych pozarolniczych funkcji gospodarczych na terenach wiejskich w Polsce rozwija się przede wszystkim: turystyka, usługi, handel, leśnictwo, drobna wytwórczość i mieszkalnictwo. Dodatkowych źródeł dochodów wymaga obecnie wiele wiejskich gospodarstw domowych ze wszystkich części kraju.

Celem niniejszego opracowania jest próba rozpoznania i oceny stanu działalności pozarolniczych oraz wskazanie głównych, możliwych kierunków ich rozwoju w gospodarstwach rolnych. Opracowanie składa się z dwóch części. W pierwszej, na podstawie literatury przedmiotu i dostępnych danych statystycznych, przedstawiono rozwój działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich. W drugiej zaś części skoncentrowano się na ocenie perspektyw i kierunków rozwoju nowych działalności gospodarczych. Wykorzystano w tym celu wyniki badań terenowych wykonanych w gminach województwa świętokrzyskiego. Dla potrzeb opracowania wybrano gminy o niskim poziomie rozwoju społeczno-ekonomicznego.

POZAROLNICZA DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZA NA OBSZARACH WIEJSKICH

Jednym z podstawowych kierunków rozwoju obszarów wiejskich jest współcześnie wzrost ich różnorodności dzięki wzbogacaniu struktury funkcjonalnej. Dlatego coraz więcej uwagi poświęca się idei rozwoju pozarolniczych funkcji gospodarczych.

Stwierdzono, że pozarolnicza działalność gospodarcza w indywidualnych gospodarstwach rolnych polega na wykorzystaniu różnorodnych zasobów (kapitału, siły roboczej, ziemi), którymi dysponuje gospodarstwo, do prowadzenia dodatkowej działalności nie związanej bezpośrednio z rolnictwem [Pałka 2010]. Szczególną rolę przypisuje się jej w przypadku pogarszającej się kondycji ekonomicznej, ponieważ pozwala na uzyskanie dodatkowych dochodów oraz spełnia ważną funkcję w aktywizacji obszarów wiejskich. Według opinii Kołodziejczyk [2004] przyspieszenie rozwoju tej formy działalności gospodarczej w ramach indywidualnych gospodarstw rolnych jest procesem pożądanym, ale trudnym do zrealizowania z uwagi między innymi na niski stopień przedsiębiorczości oraz niewielką siłę nabywczą mieszkańców wsi.

Jak wskazuje praktyka do najczęściej rozwijanych pozarolniczych funkcji na obszarach wiejskich zalicza się: usługi, turystykę, leśnictwo, rzemiosło, mieszkalnictwo, czy drobną wytwórczość. Bezpośrednim powodem rozwoju wymienionych działalności gospodarczych jest trudna sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych, które przez to muszą poszukiwać dodatkowych źródeł dochodów. Ich rozwój może również zwiększyć wykorzystanie ukrytych zasobów siły roboczej na obszarach wiejskich.

Jak stwierdził Bański [2007] alternatywnych źródeł dochodów wymagają gospodarstwa rolne we wszystkich regionach kraju, również w tych, gdzie rolnictwo cechuje się stosunkowo wysokim poziomem rozwoju. W Polsce są jednak takie obszary, które wymagają wprowadzenia szybkich zmian w zakresie struktury funkcjonalnej, gdyż samo rolnictwo nie przynosi na nich wystarczających dochodów. Dotyczy to przede wszystkim rolniczych obszarów problemowych, gdzie kumuluje się najwięcej barier rozwojowych terenów wiejskich.

Spośród ponad 3 milionów podmiotów gospodarczych w Polsce, około 700 tys. zlokalizowanych było na obszarach wiejskich [Poczta, Przezbórska 2002]. Według Bańskiego [2006] zważywszy na fakt, że obszary wiejskie zajmują ponad 90% powierzchni kraju i zamieszkuje je prawie 40% ogółu ludności, należy uznać, iż liczba podmiotów gospodarczych na wsi jest niewielka. Przy czym najwięcej podmiotów występowało na terenach wiejskich w zapleczach dużych miast, natomiast najmniej na obszarach peryferyjnych. Koncentracja pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach w sąsiedztwie miast wynika z lepszego ich wyposażenia w infrastrukturę techniczną oraz lepszej struktury wykształcenia ludności. Dodatkowo, coraz częściej przedsiębiorcy lokalizują

swoje podmioty gospodarcze na terenach wiejskich, przede wszystkim ze względu na dużo niższe ceny gruntów niż w miastach.

Pozarolnicza działalność gospodarza na obszarach wiejskich w Polsce rozwija się bardzo nierównomiernie. Podmioty gospodarcze o charakterze pozarolniczym wykazują największe zagęszczenie i udział w województwach zachodnich (zachodniopomorskie i pomorskie, dolnośląskie, lubuskie) oraz w mazowieckim i śląskim. Natomiast najmniejsze nasycenie takimi podmiotami odnotowano w województwach wschodnich (podkarpackie, lubelskie, podlaskie). Jak wykazały badania Kołodziejczyk [1999] tempo rozwoju działalności pozarolniczej było dużo większe w gminach miejsko-wiejskich niż wiejskich. Największa koncentracja podmiotów pozarolniczych jest w strefach podmiejskich dużych miast oraz na obszarach atrakcyjnych turystycznie. Ich liczba w przeliczeniu na 10 tys. osób w wieku produkcyjnym przekracza tam 1000. Spośród nich najliczniejszą grupę stanowią podmioty z zakresu usług (głównie handlu) oraz działalności produkcyjnej. Według Kołodziejczyk [2004] stopień rozwoju działalności pozarolniczej na wsi określić można wskaźnikiem udziału zatrudnionej w niej ludności. Na obszarach wiejskich udział zatrudnionych w rolnictwie wynosi 60,9%, w pozarolniczej działalności produkcyjnej – 18,5%, a w usługach 20,6%. Usługi są jednocześnie najdynamiczniej rozwijającą się działalnością gospodarczą na wsi. Największą koncentracją usług charakteryzują się gminy stref podmiejskich, gdzie lokalizuje się głównie podmioty usług budowlanych, transportowych, hurtowni i inne. Natomiast na obszarach słabo rozwiniętych gospodarczo i peryferyjnych rozwój usług ogranicza w dużym stopniu niskie zaludnienie, tj. brak chłonnych rynków zbytu.

Nowym zjawiskiem na obszarach wiejskich w Polsce jest silnie zarysowująca się tendencja migracji ludności miejskiej na wieś. Proces suburbanizacji powoduje wzrost znaczenia funkcji mieszkaniowej na obszarach wiejskich. Największa koncentracja i dynamika wzrostu tej funkcji występuje w strefach podmiejskich dużych aglomeracji miejsko-przemysłowych. Stwarza to korzystne warunki do rozwoju obszarów wiejskich oraz sprzyja poprawie infrastruktury technicznej i społecznej.

PERSPEKTYWY POZAROLNICZEJ AKTYWNOŚCI W GOSPODARSTWACH ROLNYCH

Istotną szansę dla wsi stwarza nie tylko rozwój rolnictwa, czy pozarolniczej działalności gospodarczej, ale również właściwa polityka wobec wsi, która może stworzyć warunki do racjonalizujących przekształceń w rolnictwie. O ile poszukiwanie możliwości rozwojowych w obrębie rolnictwa jest niezwykle ograniczone (polityka rolna i nadwyżki żywności), o tyle wieś polska odznacza się ciągle poważnym, lecz nie uruchomionym potencjałem rozwojowym.

Na potencjał rozwojowy obszarów wiejskich według Borkowskiego [2001] składają się następujące możliwości:

- absorbowanie nadwyżek siły roboczej z rolnictwa, bez konieczności zmiany zamieszkania, do zajęć pozarolniczych lub związanych z obsługą rolnictwa;

- kreowanie atrakcyjnego środowiska stanowiącego zaplecze dla ludności rolniczej: kształtowanie krajobrazu, zaopatrzenie w artykuły konsumpcyjne itp.;

- przyjęcie z miast ludności posiadającej własne źródła dochodu i poszukującej warunków do tzw. zdrowego stylu życia, tj. wolne zawody, emeryci i renciści, dojeżdżający do pracy w miastach, zawody wykorzystujące nowe techniki itp.;

- przyjęcie ludności z miast poszukującej miejsca dla nowych przedsięwzięć: ze względu na surowce z rolnictwa, atrakcyjne otoczenie, tańszą siłę roboczą, niższe podatki, więzi rodzinne, sentymenty itp.;

- ukształtowanie nowych walorów turystycznych: zagospodarowanie turystyczne terenu, ośrodki rekreacji, kwatery i pola biwakowe, usługi turystyczne itp.

Osoby stanowiące nadmiar siły roboczej w rolnictwie powinny uzyskać wsparcie, aby mogły przemieszczać się lub przekwalifikować do zajęć pozarolniczych na obszarach wiejskich. Nie należy także hamować przepływu siły roboczej do miast. W każdym przypadku może to stwarzać nowe możliwości rozwojowe gospodarstw rolnych.

Cenna inicjatywa poszukiwania wizji rozwoju wsi polskiej napotyka barierę w postaci koniecznych bieżących działań i ograniczeń, które w krótko- i średnioterminowej perspektywie będą przesądzały o przyszłości wsi. Próby stworzenia wizji są ograniczone przez narzucające się elementy prognozy.

Przymus oparcia się na prognozie wynika także z faktu, że polityka rolna rozwiniętych państw świata, w tym polityka rolna Unii Europejskiej, podlega ewolucyjnym dostosowaniom, uwzględniającym zarówno postęp techniczny, technologiczny i biologiczny oraz interesy producentów, jak i sytuację na rynkach żywnościowych. Praktycznie nie istnieje więc otwarte pole do nowego ukształtowania polskiego rolnictwa, ale pozostaje możliwość umiejętnych dostosowań rolników, ich gospodarstw, instytucji i całej polityki rolnej.

Natomiast obszary wiejskie w Polsce stanowią zasoby, ofertę i szansę nie tylko dla obecnej ludności wiejskiej, w tym rolniczej. Dostęp do funduszy unijnych i udział w polityce regionalnej Unii Europejskiej nie zakłócił rozwoju obszarów wiejskich i jest dla nich efektywnym wsparciem, dającym okazję do niezależnych prac koncepcyjnych oraz regionalnej i lokalnej polityki rozwoju [Borkowski 2001].

Przeprowadzone dla potrzeb opracowania badania ankietowe pozwoliły ocenić perspektywę prowadzenia własnej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich na przykładzie województwa świętokrzyskiego. Ankieta objęto

1080 podmiotów zlokalizowanych w różnych częściach województwa. Podmioty gospodarcze do badania dobierano losowo oraz z pomocą wskazania przez mieszkańców danej gminy. Zgromadzony w ten sposób pierwotny materiał źródłowy został poddany usystematyzowaniu i opracowaniu.

Spośród ogółu 14% respondentów wyraziło swoje niezadowolenie z prowadzonej działalności. Przyczyny niezadowolenia uzasadniali najczęściej małymi zyskami, brakiem rentowności oraz społeczeństwem odznaczającym się małą siłą nabywczą. Opinie przedsiębiorców wyraźnie wskazywały na potrzebę poprawy opłacalności prowadzonej działalności.

Pomimo deklarowanych trudności, niskiej opłacalności oraz niekorzystnych warunków prowadzenia własnej działalności 56% ogółu ankietowanych zamierza na pewno pozostać przy dotychczasowej działalności, a 37% przewiduje raczej pozostanie przy dotychczasowej działalności i najprawdopodobniej nie planuje wprowadzać w tym zakresie żadnych zmian. Strukturę odpowiedzi na pytanie dotyczące zamierzeń co do kierunków przyszłej działalności przedstawia rysunek 1.

Rysunek 1. Kierunki przyszłej działalności gospodarczej w badanych gospodarstwach rolnych

Figure 1. The directions of economical activity in researched farms

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Pozytywnym zjawiskiem jest deklarowana przez większość respondentów (68%) chęć rozwijania dotychczasowej działalności w przyszłości, jednak w sytuacji istnienia sprzyjających ku temu warunków. Za sprzyjające warunki większość respondentów uznała członkostwo w Unii Europejskiej, a co za tym idzie – unijne dotacje oraz preferencyjny system podatkowy, kredytowy i ubezpieczeniowy. Niestety, duża część ankietowanych (28%) bardzo pesymistycznie

wypowiadała się na temat możliwości poprawy trudnych warunków ekonomicznych. Większość z nich była przekonana o braku możliwości zmian w warunkach prowadzenia własnych podmiotów gospodarczych. Jednak obok pesymistycznych ocen tych czynników, na które respondenci nie mają wpływu lub ich wpływ jest ograniczony, często pojawiały się optymistyczne wypowiedzi odnośnie perspektyw rozwoju własnych firm. Aż 51% badanych uważa za możliwą poprawę warunków prowadzenia działalności pozarolniczej, a będzie to realne przez korzystanie z różnego rodzaju dotacji z Unii Europejskiej na rolnictwo i rozwój małych firm oraz przez napływ inwestorów spoza obszaru gmin, czy zmniejszenie podatków.

Na postawione pytanie odnoszące się do głównej przyczyny słabości w ocenie możliwości przyciągnięcia większych inwestycji o charakterze produkcyjnym w gminie najczęściej udzielonymi odpowiedziami były:

- brak zainteresowania ze strony władz gminy,
- brak inwestorów,
- małe dochody ludności, które są główną przyczyną jej niskich możliwości nabywczych,
- słaba promocja gminy,
- zbyt duże obciążenia podatkowe,
- duża konkurencja.

Jak zauważył Kłodziński [2001] niskie dochody ludności na obszarach wiejskich są głównym powodem małego popytu na oferowane usługi i produkty. Stanowi to główną przyczynę obniżenia się dynamiki tworzenia nowych podmiotów gospodarczych, szczególnie tych, które pracują głównie w celu obsługi rynku lokalnego. Również brak kapitału hamuje rozwój działalności na obszarach wiejskich.

Pojawienie się nowych funkcji gospodarczych na terenach wiejskich poprawi bezwzględnie kondycję rolnictwa począwszy od zagospodarowania nadmiaru siły roboczej po modernizację procesów produkcyjnych i pojawienie się szerszego zakresu świadczonych usług dla rolnictwa.

Niestety, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich jest niekiedy jedynie hasłem, które czasami nie ma przełożenia w rzeczywistości. Trudno spodziewać się rewolucyjnych zmian w zakresie funkcjonalności tych terenów, bowiem gospodarka naszego kraju, a tym bardziej wieś i rolnictwo nie są przygotowane na jakieś gwałtowne przyspieszenie [Bański 2001]. W prognozach rozwojowych mówi się o nieuchronnym powstaniu dużych i nowoczesnych gospodarstw farmerskich produkujących taną żywność niemal metodami przemysłowymi. Dojść może zatem do efektu „implozji rolnictwa”, które straci dominującą rolę na znacznej części obszarów wiejskich. Według opinii Zegara [2000], drogi rozwoju wsi i rolnictwa coraz bardziej się rozchodzą. Na podstawie danych statystycznych GUS dotyczących zatrudnienia ludności wiejskiej i źródeł dochodów gospodarstw wysunął on wniosek, że wieś często ztraca rolniczy charakter, a rolnictwo wykracza poza układ wiejski.

Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich jest szansą i postulatem dla wszystkich rolniczych obszarów problemowych. Nie oznacza to jednak, że wszystkie one powinny w jednakowym stopniu podlegać temu rozwojowi. Szanse pojawienia się alternatywnych funkcji gospodarczych są dużo większe na obszarach, które cechuje koncentracja produkcji rolnej. Jak podkreśla Hunek [2001], dynamiczne i efektywne rolnictwo stymuluje dynamizm rozwoju gospodarki obszarów wiejskich.

W województwie świętokrzyskim głównym motywem rozwoju nowych funkcji powinno być w pierwszej kolejności zagospodarowanie nadwyżek siły roboczej w rolnictwie. Z uwagi na przeludnienie wsi proces ten będzie długotrwały. W województwie tym ponad połowa ludności mieszka na wsi i znajduje zatrudnienie przede wszystkim w rolnictwie. Atrakcyjne położenie obszaru stwarza dobre warunki do rozwoju funkcji turystyczno-rekreacyjnej. Już teraz na terenie Gór Świętokrzyskich w niektórych gminach podstawową funkcją jest turystyka uzupełniana rolnictwem. Warunkiem sukcesu turystyki wiejskiej (w tym agroturystyki) jest także postawa innych mieszkańców wsi, ich kultura i gościnność oraz dbałość o zabytki i zachowanie czystego środowiska przyrodniczego.

„Uprzemysłowienie wsi” to przede wszystkim lokowanie na jej terenie małych filii zakładów przemysłowych i warsztatów rzemieślniczych. Mając na uwadze malejące znaczenie przemysłu w tworzeniu miejsc pracy i dochodów oraz niski poziom wyposażenia technicznego wsi i kwalifikacji ludności, trudno oczekiwać, że przemysł będzie funkcją aktywizującą obszary problemowe. Pewne szanse pod tym względem mają obszary rezerw produkcyjnych, na których może rozwijać się drobny przemysł związany z przetwórstwem produktów rolnych. Pojawienie się tego typu przedsiębiorstw zaowocuje wyzwoleniem rezerw produkcyjnych tkwiących na tych obszarach [Bański 2001]. Niezbędna przy tym jest pomoc władz lokalnych promujących i wspierających rozwój przedsiębiorczości.

Według Lewandowskiego [2001] aktywizacja gospodarki na terenach wiejskich będzie skuteczna tylko wtedy, kiedy zadba się o rozwój drobnej przedsiębiorczości. A rozwój tej przedsiębiorczości nastąpi, gdy:

- satysfakcja z ponoszonego przez ludzi przedsiębiorczych ryzyka znajdzie społeczną akceptację i uznanie;
- przyjmie się metodę drobnych kroków i zadba o ciągłość pracy nad aktywizacją terenu;
- utrzyma się istniejące jednostki gospodarcze i rozwinie nowe poprzez popularyzację dobrych przykładów;
- zbuduje się sprawny i skuteczny system doradztwa podatkowego, finansowego i administracyjnego;
- ogólnopaństwowa polityka gospodarcza wykaże większe zrozumienie znaczenia gospodarki wiejskiej w tworzeniu miejsc pracy i ograniczaniu bezrobocia;

- szkolnictwo na różnych poziomach edukacji i studiów włączy się aktywnie w kształtowanie postaw przedsiębiorczych wśród młodzieży;
- nastąpi aktywizacja lokalnego patriotyzmu, co znajdzie swój wyraz w większym utożsamianiu się przedsiębiorcy i lokalnego społeczeństwa z miejscem zamieszkania.

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzić można, że spośród różnych rodzajów aktywności pozarolniczej, które podjęte zostały na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego najsłabiej rozwinięta jest agroturystyka, chociaż ma ona dogodne warunki do rozwoju, ze względu na nieprzeciętne wartości środowiska przyrodniczego, przepiękne krajobrazy i duże wartości kulturowe. Stwierdzono również niedobór usług z zakresu budownictwa i transportu, zwłaszcza w części północno-zachodniej, zachodniej oraz południowo-zachodniej województwa. Rozwój powinien zmierzać do tego, aby gospodarstwa rolne chętniej podejmowały się prowadzenia działalności turystycznej oraz do lepszego rozwoju usług z zakresu budownictwa i transportu.

Sieć instytucji wspierających przedsiębiorczość na wsi jest niedostateczna, obejmuje ona głównie agencje rozwoju regionalnego, ośrodki wspierania przedsiębiorczości, firmy konsultingowo-doradcze, samorzady itp. Brak inwestycji i koordynacji działań, przepływu informacji pomiędzy tymi instytucjami prowadzi do dezorientacji. Dlatego do lepszego zdynamiczowania rozwoju pozarolniczej działalności konieczne jest zbudowanie instytucjonalnego systemu wspierania przedsiębiorczości. Od września 2001 roku weszły w życie dwa programy wspierania nowych miejsc pracy, koordynowane przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, a mianowicie:

- program mikropożyczek,
- program reorientacji (przekwalifikowań).

Programy te mają wesprzeć tworzenie pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich. Realizowane są przez inwestowanie w infrastrukturę techniczną, edukację, szkolenia i udzielanie pożyczek. Program mikropożyczek ma na celu wspieranie rządu w działaniach promowania mikroprzedsiębiorstw (zatrudniających 5 lub mniej pracowników), jako prowadzenia działalności gospodarczej na obszarach wiejskich [Goluch 2001].

Program reorientacji (przekwalifikowań) ma na celu zachęcenie ludności wiejskiej do rozpoczęcia pozarolniczej działalności gospodarczej. Program szczególnie skierowany jest do bezrobotnych, aby zachęcić ich do działań przedsiębiorczych. Stosowane instrumenty reorientacji to: poradnictwo, szkolenia, informacja zawodowa, pośrednictwo pracy, szkolenia i doradztwo w zakresie prowadzenia działalności pozarolniczej.

Kolejnym programem wspierającym rozwój działalności pozarolniczej na obszarach wiejskich jest Program „AGROLINIA 2000”. Działania programu skierowane są przede wszystkim na rozwój przedsiębiorczości i tworzenie pozarolniczych miejsc pracy – w ramach linii kredytowej (można z niej skorzystać

m.in. na przedsięwzięcia agroturystyczne), a także przez różnego rodzaju działania informacyjne, np. zbieranie i upowszechnianie informacji o najciekawszych przedsięwzięciach pozarolniczych podejmowanych przez rolników [Kłodziński, Rosner 2000].

Dalszy rozwój pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich w Polsce (w tym i w województwie świętokrzyskim) w dużej mierze będzie zależał od działań władz lokalnych, których rola nie będzie znacząca tylko we wsparciu finansowym, ale także w edukacji. Bodźce te powinny zaktywizować społeczność lokalną do przedsiębiorczości. Dzisiejsi mieszkańcy wsi muszą być nie tylko przygotowani, ale i świadomi zachodzących przeobrażeń. Społeczność wiejska, obok dostarczania produktów rolnych na rynek, musi tworzyć nowe miejsca pracy, aby z dodatkowych źródeł dochodów móc się utrzymać.

PODSUMOWANIE

Wyniki przeprowadzonej analizy pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich wskazują, że w Polsce w tym zakresie istnieje znaczne zróżnicowanie. Aby uniknąć degradacji, czy utrzymać dotychczasowy poziom rozwoju gospodarstw rolnych muszą one poszukiwać także innych niż rolnicze źródeł dochodu. Każda zaś pozarolnicza działalność gospodarcza wymaga mniejszych lub większych nakładów kapitałowych.

Na podstawie analizy przestrzennego rozmieszczenia działalności pozarolniczej można stwierdzić, że czynnikami sprzyjającymi do jej prowadzenia są: bliskość ośrodków miejskich i szlaków komunikacyjnych, występowanie walorów turystycznych, lasów, złóż surowców. Chłonny rynek zbytu, dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna mają stymulujący wpływ na rozwój działalności handlowej i usługowej. Dogodne położenie względem rynków zaopatrzenia jest szczególnie istotne dla działalności o charakterze produkcyjnym. Środowisko przyrodnicze i walory turystyczne wpływają na prowadzenie usług agroturystycznych.

Przeprowadzone badania ankietowe wykazały, że warunki do prowadzenia działalności pozarolniczej są uznawane za trudne. Do czynników ograniczających podejmowanie tej działalności na obszarach wiejskich należy zaliczyć: małą siłę nabywczą społeczeństwa wsi, rozproszenie rynków zbytu, niedorozwój infrastruktury technicznej, wysokie koszty transportu oraz niższą stopę życiową na wsi. Większość ankietowanych za najistotniejsze ograniczenie utrudniające prowadzenie własnej działalności gospodarczej uznała brak lub niedostatek środków finansowych. Stosunkowo niski jeszcze poziom rozwoju działalności pozarolniczej na terenach wiejskich wynika również z uwarunkowań o charakterze społecznym. Pozarolnicza działalność produkcyjna, czy usługowa wymaga bardzo dobrych umiejętności związanych z podejmowaniem decyzji co do kierunków jej rozwoju. Powodzenie zależy od takich cech osobowości, jak: ener-

giczność, inicjatywa, odwaga do ponoszenia ryzyka. Bardzo istotna jest również ocena własnych możliwości oraz ich konfrontacja z wymaganiami stawianymi przez rynek. Czynnikiem temu sprzyjającym jest wykształcenie rolników i dostęp do edukacji oraz szkoleń. Rozwój przedsiębiorczości wiejskiej w województwie świętokrzyskim cechują szczególnie trudne warunki, które wynikają ze specyfiki działalności gospodarczej na tych terenach.

Dalszy postęp pozarolniczej działalności na terenach wiejskich wymaga prowadzenia aktywnej polityki wspierającej działania przyczyniające się do rozwoju inwestycji modernizujących te obszary. Sądzić można, że dalszy rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich będzie się wiązał z zagospodarowywaniem dotychczas pomijanych nisz rynkowych, co jest zgodne z wymogami gospodarki rynkowej. Pozarolnicza działalność gospodarcza stanowi obecnie w Polsce jeden z najistotniejszych elementów alternatywnych źródeł dochodów ludności wiejskiej oraz wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich.

BIBLIOGRAFIA

- Bański J. Polskie rolnictwo na tle rolnictwa Unii Europejskiej – ocena dystansu [w:] Bański J. (red.), *Wieś i rolnictwo u progu Unii Europejskiej. Studia Obszarów Wiejskich*, t. 1, IG i PZ PAN, Warszawa, 2001, s. 29–42.
- Bański J. *Geografia polskiej wsi*. PWE, Warszawa 2006, s. 218.
- Bański J. *Geografia rolnictwa Polski*. PWN, Warszawa 2007, s. 249.
- Borkowski J. Obszary wiejskie – niewykorzystany potencjał rozwojowy [w:] Kolarska-Bobińska L., Rosner A., Wilkin J. (red.), *Potencjał rozwojowy obszarów wiejskich.*, ISP, Warszawa, 2001, s. 74-91.
- Goluch U. Programy wspierające tworzenie nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich [w:] *Służba Pracownicza*, z. 8, 2001, s. 23–32.
- Hunek T. Wizje modelu wsi polskiej [w:] Kolarska-Bobińska L., Rosner A., Wilkin J. (red.), *Przyszłość polskiej wsi. Wizje, strategie, koncepcje*, ISP, Warszawa 2001, s. 42–59.
- Kołodziejczyk D. Pozarolnicza działalność gospodarcza w środowisku lokalnym i regionalnym, *Wieś i Rolnictwo*, 1999, t. 2, s. 109–117.
- Kołodziejczyk D. Pozarolnicza działalność gospodarcza w indywidualnych gospodarstwach rolnych w skali gmin [w:] Pałka E. (red.), *Pozarolnicza działalność gospodarcza na obszarach wiejskich*, Studia Obszarów Wiejskich, t. 5, IG i PZ PAN, Warszawa 2004, s. 23–33.
- Kłodziński M. Bariery i priorytety w rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej, *Postępy Nauk Rolniczych*, z. 9, 2001, s. 32–49.
- Kłodziński M., Rosner A. Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich wschodniego i zachodniego pogranicza, IRWiR PAN, Warszawa 2000, s. 96.
- Lewandowski J. Społeczne i ekonomiczne uwarunkowania rozwoju pozarolniczych przedsięwzięć gospodarczych, *Zarządzanie w Agrobiznesie*, WSH, Kielce 2001, s. 30–35.
- Pałka E., *Pozarolnicza działalność gospodarcza w indywidualnych gospodarstwach rolnych województwa świętokrzyskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2010, s. 167, (w druku).
- Poczta W., Przezbórska L. Zróżnicowanie regionalne rozwoju pozarolniczej aktywności gospodarczej na terenach wiejskich (ze szczególnym uwzględnieniem agroturystyki i turystyki wiejskiej) [w:] Poczta W., Wysocki F. (red.), *Zróżnicowanie regionalne gospodarki żywnościowej w Polsce w procesie integracji z Unią Europejską*, AR, Poznań 2002, s. 62–79.

Zegar J., Kierunki rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich – uwarunkowania regionalne [w:] Stasiak A. (red.), *Możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi polskiej w kontekście integracji z Unią Europejską – aspekty regionalne*, KPZK PAN, SGGW, Warszawa 2000, s. 69–87.

Dr Ewa Pałka
Instytut Geografii
Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Kielce, ul. Świętokrzyska 15
ewa.palka@ujk.kielce.pl

Recenzent: *Prof. dr hab. Władysława Stola*